

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМСТВ ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Цьомра Володимир Юрійович

*доктор філософії з галузі права,
старший викладач кафедри державно-правових та гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

28 лютого 2025 року набрав чинності Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», яким остаточно скасовано Господарський кодекс України (надалі – ГКУ) як самостійний кодифікований акт та запущено процедуру реформування великого сектору національної економіки [1]. Ця подія стала завершальним етапом тривалої реформи правового регулювання господарської діяльності, що тривала понад два десятиліття та супроводжувалася гострими науковими й практичними дискусіями щодо дуалізму приватного і публічного регулювання економічних відносин. ГКУ, ухвалений ще у 2003 році, відіграв роль системоутворюючого акта господарського права, формуючи специфічну модель правосуб'єктності підприємств, що істотно відрізнялася від класичної цивілістичної концепції юридичної особи.

Так, Цивільний кодекс України (надалі – ЦКУ) закладає загальні поняття юридичної особи як організації, створеної і зареєстрованої у встановленому законом порядку [1]. Окрім того, норми ЦКУ встановлюють загальні засади інституту правосуб'єктності юридичної особи, проте з акцентом саме на цивільно-правову доктрину. Так, ч. 2 ст. 1 ЦКУ визначає, що юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. В свою чергу, ГКУ визначав особливий вид правосуб'єктності юридичної особи – господарську компетенцію. Юридична особа в сфері господарської діяльності постає перш за все як суб'єкт господарювання.

Скасування ГКУ означає не лише втрату чинності окремих нормативних положень, а й докорінну зміну підходів до розуміння правового статусу підприємств як суб'єктів господарської діяльності. Відтепер правове регулювання створення, діяльності, реорганізації та припинення юридичних осіб здійснюється на основі норм ЦКУ, спеціальних законів та публічно-правових актів, що істотно змінює конструкцію

правосуб'єктності, майнової відповідальності та організаційно-правових форм господарювання. А утворення таких організаційно-правових форм як підприємство (приватне, комунальне, державне чи інше) прямо заборонено законом.

Після скасування ГКУ категорія «підприємство» втрачає своє значення як універсальна організаційно-правова форма суб'єкта господарювання. У межах цивільно-правового підходу підприємство розглядається не як особливий вид юридичної особи, а як майновий комплекс або як умовне позначення суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у певній організаційно-правовій формі, передбаченій цивільним законодавством [2]. Можна погодитись з твердженням, що підприємство як організаційно-правова форма залишилось в минулому. Як підтвердження цього аргументу можна назвати практично відсутню нормативно-правову базу регулювання цього інституту.

Приватні підприємства, які раніше існували як самостійний різновид підприємств, після його скасування підлягають трансформації у відповідні цивільно-правові форми, насамперед товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерні товариства. Відсутність спеціального нормативного регулювання приватного підприємства як окремої організаційно-правової форми означає, що його правосуб'єктність визначається загальними засадами цивільного права, зокрема принципами автономії волі, диспозитивності та майнової самостійності юридичної особи.

Окрему увагу слід приділити підприємствам об'єднань громадян, зокрема профспілок, громадських організацій та інших невідприємницьких утворень. Після скасування ГКУ діяльність таких підприємств підпорядковується загальним нормам цивільного права та спеціальному законодавству про громадські об'єднання. При цьому підприємницька діяльність розглядається не як самостійна мета, а як допоміжний інструмент забезпечення статутних завдань відповідного об'єднання, що узгоджується з європейськими стандартами регулювання неприбуткового сектору.

Особливо відчутні наслідки настануть для державних, комунальних і казенних підприємств, оскільки саме ГКУ формував їхню специфічну правову модель, засновану на поєднанні елементів публічного управління та господарської самостійності. Втрата чинності господарсько-правових норм означає необхідність докорінного перегляду підходів до визначення їх правового статусу. Зокрема, у зв'язку з вказаними подіями у найближчому часі відбудеться обов'язкова корпоратизація державних підприємств, що зумовило закріплення заборони створення нових державних та комунальних підприємств, упорядкування організаційно-правових форм підприємств та їх перетворення чи ліквідацію

[3, с. 93]. Такий крок кардинально вплину на форму та зміст правосуб'єктності цих підприємств.

У сучасних умовах державні та комунальні підприємства розглядаються передусім як юридичні особи публічного права, діяльність яких повинна відповідати вимогам ЦКУ з урахуванням спеціальних публічно-правових обмежень. Це зумовлює перегляд їх статутів, які мають бути приведені у відповідність до нової моделі правосуб'єктності, що ґрунтується на чіткому розмежуванні повноважень власника та органів управління підприємства.

Загалом скасування ГКУ означає перехід від спеціалізованої господарсько-правової моделі регулювання підприємств до уніфікованої цивільно-правової системи, у межах якої правовий статус підприємств визначається насамперед їх організаційно-правовою формою, характером власності та цілями діяльності. Такий підхід відповідає європейським стандартам правового регулювання економіки, однак водночас потребує подальшого нормативного доопрацювання та доктринального осмислення.

Література:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 17.12.2025).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.12.2025).

3. Сішук Л. Особливості перетворення підприємств державного сектора економіки у господарські товариства. *Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України* : зб. матеріалів Науково-практ. круглого столу, м. Київ, 9 квіт. 2025 р. С. 92–97. URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/1067> (дата звернення: 18.12.2025).